

Project Algemene Vakken: een wijze van kijken...

Ronny Smet

Begin jaren tachtig werd in Vlaanderen de leerplicht verlengd tot 18 jaar, ook in het beroepssecundair onderwijs (bso). Deze leerplichtverlenging verplichtte de onderwijsverstrekkers na te denken over een zinvolle invulling van een verlengd curriculum voor leerlingen die doorgaans minder motivatie bezitten ten aanzien van algemene vakken. Vanuit de leerpsychologie, waar gewezen wordt op de meerwaarde van de integrale opvoeding en het aanbieden van een samenhangend, vakoverschrijdend curriculum, besliste de overheid om het mogelijk te maken de traditionele algemene vakken (Nederlands, wiskunde en maatschappelijke vorming) in bso-richtingen geïntegreerd aan te bieden onder de noemer Project Algemene Vakken (PAV). Bso-scholen werden sindsdien gestimuleerd om PAV structureel en systematisch in alle graden van de opleiding in de wekelijkse lessentabel in te roosteren.

Centraal staat de bekommernis om bso-leerlingen te begeleiden in hun individuele persoonlijkheidsontwikkeling en in hun sociale vorming. Leerlingen zelfredzaam en weerbaar maken in hun persoonlijk leven, hun beroepsleven en hun deelname aan de multiculturele samenleving is en blijft de hoofddoelstelling.

PROJECT ALGEMENE VAKKEN IN CONCRETO

Concreet geeft men als leerkracht PAV in een eerste, tweede of derde graad van een beroepsopleiding vier tot acht uren per week les rond bepaalde, overwegend maatschappelijke thema's waarin de verschillende vakinhouden op een concrete en functionele wijze aan bod komen. Gelijk

welk thema kan worden aangesneden; leerlingen krijgen trouwens vaak inspraak in de keuze ervan. Het thema is immers in de eerste plaats een katalysator van leerprocessen, een kapstok, een middel en geen doel op zich. Drugs, reclame, justitie, toerisme, verkiezingen, film, Halloween, piraten, hiphop, transport,... allemaal mogelijkheden; zolang de leerlingen er maar interesse voor tonen en het thema kansen biedt om taalvaardigheden, rekenvaardigheden en sociale vaardigheden in te passen. Er wordt gerekend, er wordt gecommuniceerd, er wordt met kaarten en tijdlijnen gewerkt, de actualiteit komt aan bod...enz.

*Leerlingen
zelfredzaam en
weerbaar maken
is en blijft de
hoofddoelstelling.*

Binnen het vak PAV – is de term ‘vak’ hier nog wel van toepassing? – verwerken de leerlingen leerinhouden als één geheel, zoals zij ook de realiteit als één geheel ervaren. Normaal-functionele vaardigheden krijgen hierbij de volle aandacht. De leerlingen moeten de doelen en de leerinhouden als zinvol, nuttig en aangenaam ervaren. Dat houdt in dat men vertrekt vanuit herkenbare situaties uit hun beleveniswereld en streeft naar toepassingsgerichtheid. Daarenboven moeten de probleemsituaties voldoende uitdagend zijn en hun nieuwsgierigheid opwekken.

Het thema is een katalysator van leerprocessen, een kapstok, een middel en geen doel op zich.

Het moge duidelijk zijn dat de leerdoelen van PAV slechts gerealiseerd kunnen worden indien er een

krachtige leeromgeving wordt uitgebouwd. Een actieve, dynamische didactiek en voldoende materiële ondersteuning zijn absolute voorwaarden om het enorme potentieel aan kansen ten volle te benutten.

EEN OPLEIDING OP MAAT

Aanvankelijk was er geen specifieke opleiding voor de leerkracht PAV. Hoewel de PAV-leraar kon rekenen op ondersteuning van de begeleidingsdiensten werd het al gauw duidelijk dat ook de lerarenopleidingen hun verantwoordelijkheid dienden op te nemen om leraren specifiek voor te bereiden op PAV en het bso in het algemeen. Anders dan leerkrachten in het algemeen of technisch secundair onderwijs zijn PAV-leerkrachten immers niet echt – of méér dan? – vakleerkrachten, gespecialiseerd in de leerinhouden en de didactiek van twee of drie vakken. De lerarenopleiding

van de Karel de Grote-Hogeschool in Antwerpen was één van de eerste om een volwaardige PAV-opleiding in te richten en vorm te geven, ondertussen alweer 10 jaar geleden.

DOE IK HET GOED?

Wat maakt een project tot een PAV-project? Welke eisen kunnen hieromtrent geformuleerd worden? Welke kenmerken, klemtonen en aandachtspunten zorgen ervoor dat PAV daadwerkelijk het verschil maakt? Hoe weet ik als leerkracht of ik ‘goed bezig ben’? Voldoen de projecten – lees bundeltjes – die de uitgeverijen onder de noemer PAV op de markt gooien?

Elke leerkracht PAV herkent ongetwijfeld bovenstaande vragen. De eindtermen, leerplannen en visieteksten PAV zijn bewust vrij ‘open’ gelaten

en geven niet meteen concrete invulling aan het vak. PAV vereist immers een sterk engagement van de leerkracht om vanuit de concrete context waarin hij of zij lesgeeft het vak te stofferen. Deze vrijheid tot concretiseren zorgt er echter voor dat PAV in de praktijk erg verschillend wordt ingevuld. Hierdoor is een erg heterogeen PAV-landschap ontstaan waarin we enkel kunnen vaststellen dat de afwezigheid van duidelijke parameters, onderbouwd met concrete indicatoren, ervoor gezorgd heeft dat PAV vele gezichten heeft gekregen.

De ontstentenis van een degelijk evaluatie-instrument voor PAV-thema's en -projecten zorgde aanvankelijk ook in de leraren-

De leerlingen moeten de doelen en de leerinhouden als zinvol, nuttig en aangenaam ervaren.

opleidingen voor de nodige twijfel. Op basis van welke criteria beoordeel je de projecten die studenten maken? Welke leidraad bied je hen aan? Hoe bereik je de nodige kwaliteitszorg in de opleiding? In de schoot van de werkgroep PAV van het Vlaams Verbond van Katholieke Hogescholen (VVKHO) werd eind jaren negentig een begin gemaakt met een criteriumlijst waaraan een PAV-project moet voldoen. Als bronnen werden tal van documenten gehanteerd, zowel koepelgebonden als netoverschrijdende. Deze lijst werd aan de PAV-opleiding van de Karel de Grote-Hogeschool verder ontwikkeld tot een kijkwijzer voor PAV-projecten.

DE KIJKWIJZER: EEN MULTIFUNCTIONEEL INSTRUMENT

Inmiddels evolueerde de kijkwijzer tot een onmisbaar en erg efficiënt werk- en evaluatie-instrument. Studenten kunnen doorheen het proces van projectontwikkeling op regelmatige tijdstippen toetsen in hoeverre hun concept aan de oorspronkelijke PAV-didactiek tegemoetkomt. De checklist helpt hen om sterkte-zwakteanalyses te genereren en het project tijdig bij te sturen.

De kijkwijzer bestaat uit vier delen, vier clusters van criteria. In een eerste luik gaan we na waaruit het eindproduct bestaat. Vervolgens beoordelen we in een tweede luik enkele vormelijke en uiterlijke kenmerken. Een derde lijst gaat dieper in op doelstellingen, leerinhouden, werkvormen, instructie en evaluatie. Ten slotte peilt een laatste checklist naar de mate waarin het product tegemoet komt aan enkele fundamentele PAV-principes.

Als bijlage vindt u de kijkwijzer terug. Om een minder steriel beeld te creëren heb ik de kijkwijzer zelf ingevuld. Deze invulling wil u meteen een idee geven van de mate waarin de projecten die onze studenten doorheen de opleiding maken, de verschillende criteria integreren. Na elke cluster is er in de kijkwijzer ruimte voorzien voor commentaar, bedenkingen en opmerkingen. Deze werden eveneens op basis van het 'doorsnee' studentenproject geformuleerd. Het moge duidelijk zijn dat de kijkwijzer meteen ook een sterk zelfevaluatie-instrument vormt voor onze PAV-opleiding. De criteria waar studenten het blijkbaar moeilijk mee hebben, dienen in onze opleiding meer zorg en aandacht te krijgen. Aldus bewijst de kijkwijzer ook zijn diensten als instrument voor kwaliteitszorg.

DE KIJKWIJZER ALS CONSENSUSMODEL

De kijkwijzer heeft geenszins de pretentie om de wet te dicteren op het vlak van de PAV-vakdidactiek. Daarom werd geopteerd om de criteria niet in het keurslijf van een ellenlange lijst technisch-controleerbare aspecten te formuleren, maar om voldoende ruimte te laten voor contextuele interpretatie. De lijst moet bovendien als 'organisch' worden opgevat en dus niet-exhaustief. Doorheen zijn bestaan onderging de kijkwijzer trouwens vele facelifts. Op basis van feedback van alle actoren in het PAV-werkveld wijzigde de checklist regelmatig van structuur en invulling. We merken

PAV vereist een sterk engagement van de leerkracht om vanuit de concrete context waarin hij of zij lesgeeft het vak te stofferen.

trouwens dat de kijkwijzer ondertussen wijd verspreid geraakte. Zowel leerkrachten, lectoren, pedagogisch begeleiders als uitgevers maken er gebruik van. Aldus is de kijkwijzer op weg om een consensusmodel te worden, een lijst van 'common sense' criteria voor een PAV-project waar zowel de werkvloer, de begeleidingsdiensten als de PAV-opleidingen zich kunnen achter scharen.

De kijkwijzer maakt op deze wijze meer en meer de ambitie waar om te waken over de oorspronkelijke visie en didactisch-pedagogische motivering die aan de basis liggen

van PAV. Voor al diegenen die deze bekommernis delen, kan dit instrument een wegwijzer zijn. Bij deze wil ik dan graag ook alle gebruikers en ook u, beste lezer, uitnodigen om niet te aarzelen indien u de aandrang voelt te willen reageren, iets op te merken, een suggestie te doen. Elke vorm van commentaar is meer dan welkom en draagt bij tot de verdere professionalisering van ons vak. Alvast bedankt!

Wil u een leeg sjabloon van deze kijkwijzer ontvangen? Stuur dan een mailtje naar onderstaand adres...

Ronny Smet
Karel de Grote-Hogeschool
PAVDA (Project Algemene Vakken, Dienstverlening en Archief)
www.kdg.be/pavda
ronny.smet@kdg.be

BIJLAGE: Kijkwijzer voor PAV-projecten

KIJKWIJZER VOOR PAV-PROJECTEN

Een exemplarische invulling voor een 'doorsnee' project van onze studenten

1 Volledigheid van een uitgegeven of zelfgemaakte PAV-bundel		
	Ja	Neen
Werkbladen voor de leerlingen/leerlingenbundel		
Sleutel		
Didactische lerarenhandleiding/draaiboek		
Bijlagen met (thematische) achtergrondinformatie		
Uitbreidings- en remediërmateriaal		
Ondersteunende media/bronnen		
Toegang tot website voor updates (voor uitgeverijen)		
Andere...		

COMMENTAAR

PAV hoeft niet noodzakelijk gestalte te krijgen in de vorm van bundeltjes. De intensiteit waarmee men projectmatig werkt, zal doorgaans bepalen of er een cursorische werkbundel voor de leerlingen voorhanden dient te zijn. Doordat de meeste uitgegeven PAV-thema's in de vorm van een invulboekje worden gepresenteerd, dreigen we uit het oog te verliezen dat PAV pas echt een krachtige leeromgeving creëert indien leerlingen zelf aan de slag gaan, en bijvoorbeeld zelf omtrent een concreet thema een bundel of een ander eindproduct (mee) gestalte geven. In dergelijk geval zal vooral een stevig draaiboek de basis vormen tot het welslagen van de lessenreeks.

Indien men toch opteert voor de cursorische aanpak kan bovenstaand lijstje een hulp vormen. Het product moet immers meer omvatten dan louter de werkbundel voor de leerlingen. In onze opleiding proberen we de studenten vooral te stimuleren tot het integreren van projectmatige werkvormen. Vraag je af wat leerlingen zelf kunnen doen! Toch blijven veel studenten (te) lang vastklampen aan het klassieke bundeltje...

2 Vormelijke en uiterlijke kenmerken van de leerlingenbundel of de werkbladen voor de leerlingen

	--	-	=	+	++
De vormgeving is uitnodigend.				✓	
De lay-out is aangenaam en functioneel.				✓	
Er is een gebruiksvriendelijke inhoudstafel.			✓		
De structuur is duidelijk en doordacht.			✓		
Het taalgebruik is helder en aangepast.			✓		
De illustraties zijn functioneel.				✓	
Er is sprake van een evenwichtige verdeling van tekst, tekeningen, illustraties, grafieken...				✓	
Het aantal blz. is aanvaardbaar.				✓	

COMMENTAAR

De vormgeving is doorgaans goed tot zeer goed. Onze huidige generatie studenten beschikt dan ook over voldoende know how inzake tekstverwerking en ICT-mogelijkheden.

Een overzichtelijke inhoudstafel en een duidelijke, doordachte structuur zijn echter niet vanzelfsprekend. Ook het taalgebruik laat soms te wensen over.

3.1 Leerplandoelstellingen

	--	-	=	+	++
De leerlingen zijn op de hoogte van de doelen.		✓			
Het project streeft weerbaarheid na.				✓	
De doelen zijn realistisch haalbaar.				✓	
De doelen zijn duidelijk en concreet.			✓		
De doelen zijn functioneel.				✓	
Het project traint vaardigheden.				✓	
Het project stelt eisen qua attitudes.		✓			
Er is een gezond evenwicht tussen de verschillende vaardigheidsclusters.			✓		
Het project is middel en geen doel.		✓			

COMMENTAAR

Men vergeet wel eens dat leerlingen het recht hebben om te weten wat van hen verlangd wordt. Meer zelfs, dat dit een voorwaarde vormt om het leerproces op gang te brengen. Toch merken we vaak dat leerlingen geen informatie krijgen omtrent het opzet en de doelen van bepaalde opdrachten. Meteen worden hiermee ook de mogelijkheden qua evaluatievormen ernstig gehypothekeerd...

Studenten vinden het moeilijk om eisen te stellen inzake attitudes of schenken er te weinig aandacht aan. Nochtans worden zij zelf in de opleiding PAV hier expliciet op geëvalueerd.

Vaak vormt het thema nog te veel een doel op zich. Het thema als kapstok, als katalysator,... het is niet zo evident. Men wil al te vaak een 'dossierdje' maken. Een bundel vol informatie over het thema en de subthema's. Blijven focussen op het leerplan is hier de boodschap.

3.2 Thematische leerinhouden

	--	-	=	+	++
Het thema is motiverend.				✓	
Het thema is interessant.				✓	
De leerinhouden verhogen de weerbaarheid.			✓		
De leerinhouden sluiten aan bij de leefwereld.				✓	
Het thema wordt benaderd vanuit levensechte contexten.			✓		
Het thema wordt niet te academisch benaderd.					✓
Het thema/project heeft een aanvaardbare tijdsduur.				✓	
Het thema is op dit moment actueel.				✓	
Het thematisch materiaal is up to date.				✓	
Het thema biedt functionele leerinhouden.			✓		
Er is aandacht voor fictie.			✓		

COMMENTAAR

Deze criteria scoren doorgaans goed. Reeds in het eerste jaar van de opleiding worden studenten uitgedaagd om voor diverse thema's relevante en functionele leerinhouden te detecteren die bijdragen aan de weerbaarheid van leerlingen. De lat kan hier echter niet hoog genoeg gelegd worden.

In het tweede jaar van de opleiding krijgen studenten een aparte module rond fictieonderwijs. We zien dan ook in de daaropvolgende projecten pas het effect.

3.3 Werkvormen

	--	-	=	+	++
Er is voldoende variatie aangaande werkvormen.				✓	
Er worden projectmatige werkvormen gehanteerd.			✓		
Het project bevordert zelfstandig leren en werken.			✓		
De werkvormen ondersteunen de integratiegedachte.			✓		
Er zijn interactieve werkvormen aanwezig.			✓		
Er zijn groepsopdrachten voorzien.				✓	
Er wordt gewerkt met authentiek materiaal.		✓			
Er wordt gewerkt vanuit reële contexten.			✓		
Er wordt gewerkt vanuit normaal-functionele contexten.			✓		
Er zijn directe ontmoetingen tussen de leerling en de samenleving (uitstappen, ontmoetingen, bezoeken...).			✓		
Er is aandacht voor differentiatie.		✓			
Er zijn educatieve/informatieve spelvormen.		✓			
De werkvormen zijn realistisch qua klasmanagement.		✓			
De opdrachten/oefeningen zijn uitdagend en motiverend.			✓		
De oefeningen en opdrachten sluiten op natuurlijke wijze aan bij het thema.			✓		

COMMENTAAR

Het materiaal waarmee gewerkt wordt is niet altijd even authentiek. Studenten kopiëren nog te veel. Bovendien integreren zij te weinig het levensecht materiaal dat in verband met een bepaald thema in de maatschappij circuleert (documenten, formulieren, brochures, artikels...).

Projecten worden nog te veel op één niveau aangereikt. Nochtans bieden tal van werkvormen voldoende ruimte om te differentiëren.

Spelvormen blijken niet altijd even educatief of informatief... Te vaak rendeert een spel op het vlak van leerwinst te matig, tenzij spelplezier ook een objectief vormt.

Studenten missen nog de ervaring om werkvormen op hun praktische uitvoerbaarheid correct in te schatten. Naarmate zij vorderen in hun stagetraject zien we ook realistischer concepten.

3.4 Instructie en evaluatie

	--	-	=	+	++
Er is een overzicht van wat leerlingen moeten kunnen en kennen.			✓		
De instructietaal is aangepast aan de doelgroep.			✓		
Er zijn duidelijke instructies, instructiekaarten, stappenplannen, hulplijnen, oplossingsplannen...			✓		
Er worden verschillende leerstijlen aangesproken.		✓			
Er is aandacht voor reflectie op het leerproces.	✓				
Er zijn (zelf)evaluatieformulieren opgenomen.		✓			
Er is voldoende variatie in de wijze van evalueren.		✓			
Er is aandacht voor alternatieve vormen van evaluatie.		✓			
Er is aandacht voor evaluatie van attitudes.		✓			

COMMENTAAR

Instructie en evaluatie zijn onlosmakelijk verbonden en uitermate belangrijk. Studenten beseffen dit wel, maar vinden het moeilijk om een project op dit vlak stevig uit te werken. Zij kiezen nog te vaak voor klassieke, product- en resultaatgerichte evaluatiemethoden. De link tussen instructie- en evaluatiecriteria ontbreekt in vele gevallen. In de opleiding besteden we hier de laatste jaren dan ook meer aandacht aan.

4 Vanuit enkele fundamentele PAV-principes

	--	-	=	+	++
Draagt de bundel bij tot het realiseren van de individuele persoonlijkheidsontwikkeling?			✓		
Streeft de bundel weerbaarheid na?			✓		
Is er sprake van relevante sociale vorming?			✓		
Verhoogt de bundel hun interesse voor en hun inzicht in mens en maatschappij?			✓		
Integreert deze bundel inhoud?			✓		
Bevordert deze bundel het strategisch handelen?			✓		

COMMENTAAR

Deze cluster moet in de toekomst zeker verfijnd worden. De formulering van de criteria situeert zich op een te abstract niveau en leidt tot subjectieve beoordelingen, zowel door docenten als studenten. In de meeste projecten vinden we echter voldoende indicatoren dat studenten bewust omgaan met deze fundamentele PAV-criteria.